

bilingual advantage in English novel word learning among low-income preschoolers”, *Journal of Experimental Child Psychology*, Vol. 235, 105714.

13 Li, G., Zhen, F., Lin, Z. and Gunderson, L. (2023), “Bilingual home literacy experiences and early biliteracy development among Chinese-Canadian first graders”, *Education Sciences*, Vol. 13, No. 8, 808.

FTAMP 14.35.09

DOI: <https://doi.org/10.59102/pedagogical/2025/iss3pp57-66>

Ж.С.Ахметова

Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан.
sveta_akhmetova@list.ru, ORCID ID 0009-0004-6370-1960

СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ МЮЗИКЛДІҢ РӨЛІ

Қазіргі білім беру кеңістігінде студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға көп көңіл бөлінуде. Шығармашылық өз мүмкіндіктерін көрсете алуда ғана емес, сонымен бірге адамның жеке тұлғалық қалыптасуында, өзгермелі жағдайларға бейімделуінде және өмірдің түрлі салаларында жетістікке жетуінде маңызды рөл атқарады. Осындай тұрғыдан алғанда, мюзикл өнер түрі ретінде студенттердің шығармашылық әлеуетін анықтау мен дамытудың тиімді құралы десек, артық айтқандық емес.

Бұл еңбектің мақсаты - студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыту процесінде мюзиклдің рөлін талдап, анықтау, психологиялық және педагогикалық аспектілеріне ой жүгірту әрі оның студенттердің жеке тұлға ретінде әрі кәсіби қалыптасуындағы әсерін бағалау.

Мюзиклдің пайда болу көздеріне, қазіргі кездегі мюзиклдердің өзекті тұстарына, оқыту ерекшеліктеріне, сондай-ақ эстрадалық вокал сабақтарында игерілуі қажет техникалық талаптарға ерекше назар аударылады. Мюзикл жанрын зерделеу барысында орындаудың үш негізгі техникасы қарастырылады - белтинг (belting), сөйлеу позициясында ән айту (speech level singing) және леджит (legit).

Зерттеудің өзектілігіне, объектісіне, мақсатына сәйкес мынадай міндеттер қойылды: мюзикл жанрының қалыптасу және даму тарихын зерделеу; эстрадалық вокал сыныбында вокалдық дайындықтың ерекшелігін анықтау; қолда бар педагогикалық әдебиетке сүйене отырып, балтинг, сөйлеу позициясында ән айту, леджит ұғымдарына талдау жүргізу.

Зерттеу нәтижелері мюзиклді білім беру тәжірибесіне біріктіру студенттердің оқу және қабілеттерін дамыту әдістеріне маңызды қосымша болуы мүмкін екенін айғақтайды. Бұл мюзиклдің шығармашылық қабілеттерін, коммуникативті дағдыларын тәрбиелеу мен өзіне деген сенімділікті дамытуға оң ықпалын тигізеді.

Тірек сөздер: мюзикл, шығармашылық қабілеттер, вокалды педагогика, студенттер, өзін-өзі дамыту, оқыту, музыкалық орындау, қорытынды кезең.

КІРІСПЕ

XX ғасырдың соңы мюзикл жанрының XX ғасырдың екінші жартысындағы АҚШ пен Батыста қайта дамуына тән қайталану процестері арқылы оның Қазақстанға таралуымен, сонымен бірге бойына ерекше ұлттық белгілерді ендірумен сипатталады. Қазақстанның XXI ғасырдың басындағы сахналық өнерін сипаттайтын тенденциялар арасында мюзиклдің қарқынды дамуын синтетикалық музыкалық-театралдық жанр түрінде атап өтуге болады.

Өз алдына жеке-дара дербес театр бағыты ретінде мюзикл XIX ғасырдың соңында АҚШ-та пайда болды. Бұл жанрдағы алғашқы тәжірибелер ән, биді, диалогты және өзге де сахна өнерінің элементтерін бойына жинақтаған комикстік қойылымдар еді.

Көптеген театр сыншылары әлемдегі тұңғыш мюзикл деп, «The Black Crook» (1866)

экставагантты қойылымды санаса, ал өзгелері одан да көнеден тамыр тартып Моцарттың «Сиқырлы флейтасынан» (1791) бастайды.

Өткен ғасырдың 30-жылдары демократиялық құрылым Ұлы депрессияға түсті. Бұл ауыр кезеңдерде бояуы қанық, динамикалы-ырғақты, «тірі» мюзиклдер өнер болашағына алаңдаған адамдардың тынысын ашты десек, қателеспейміз. Осының өзі-ақ өнердің адамның психологиялық қалпына қаншалықты қатты әсер ете алатынын түсінуге мүмкіндік береді. Мюзикл бұл арада барынша қарапайым, қолжетімді, «жеңіл-желпі» түр болып табылады [1].

Шартты түрде мюзиклдің табысты жері - Бродвей болып есептеледі. Нью-Йорктің бұл көшесіндегі театрлар өз репертуарларымен қызықтырды, сондай-ақ, кейініректе бұл көше керемет танымалдыққа ие болды. Шын мәнінде көрерменді көптеп жинаған қойымдардың премьералары алаңы болуымен де мақтана алады. Расында, Бродвей репертуарына енген бір мюзиклдің қойылымның өзі бірнеше миллион доллар тұрған.

Ең сұранысқа ие және көрермендердің көптеген жылы пікіріне ие болған мюзиклдер мойындалған данышпандардың өлмейтін әдеби шығармаларына негізделеді. Ерекшеліктер де жоқ емес, өйткені олар өнерге жігерлендіретін белгісіздік пен белгісіз көңіл күй, күту ноталарын әкеледі. Мюзикл негізіне фильмді (мысалы - «Музыка дыбыстары»), өмірден шынайы оқиғаны («Чикаго»), балаалр тақпақтарын («Мысықтар») немесе заманауи авторларға қатысты әңгімелерді («Кабаре») алып, қоюшылар неғұрлым тәуекелге барса да, соғұрлым ризашылық білдірген көрермендердің қол соғуы да күштірек болады. Танымал мюзиклдердің тізімі үнемі толығырақ түседі, бірақ қайталанбас аңызға айналған спектакльдер де бар.

Музыка сипатының модификациясы драматургиялық негізді түбегейлі өзгеріске алып келді, ол жаңа жанрдың – мюзиклдің өмірге келуіне ықпал етті [2].

Біздің ойымызша, мюзикл бірдей дәрежеде музыка, вокал және хореография жүретін синтетикалық жанр, ал, оның эстетикалық көрінісі вокалды, хореографиялық және актерлік шеберлікті толық меңгерген орындаушының бейнесі болып табылады.

Мюзикл актері өнердің үш түрін бірдей меңгеруі тиіс – ол әнді нақышына келтіре орындай алуы керек, сонымен бірге жақсы хореографиялық дайындығы, сондай-ақ, актерлік шеберлігі шындалған болуы қажет. Ән салумен бірге хореографиялық қимыл-қозғалыста болуы аса күрделі процесс, осыған байланысты вокалды партияны орындау барысында тыныстың біркелкілігі дауыс аппараты жағдайының бірқалыптылығына және диафрагмалық тыныстың тегістігіне байланысты болады. Ән салып тұрып, би қозғалыстарын орындау барысында бірқалыпты демалыстың бұзылуы орын алады, ал дауыстың тегіс шығуы үшін және бір мезгілде хореографияны орындау үшін физикалық қозғалыста спортшылар секілді дауыстың тегіс шығуына ұзақ уақыт дайындалу қажет [3]. Театрландырылған ойын арқылы мюзиклдің қатысушыларының өзін-өзі шығармашылық тұрғыда көрсетуі жүзеге асады, ол орындаушының тұлғасын қалыптастыратын шығармашылық қабілеттерін ашатын кешенді құрайды.

Музыкалық шығармашылық көркемдік-эстетикалық феномен секілді әлеуметтік әлемге құнды қатынасты қалыптастырады, оған қоса, өзін-өзі нақтылау процестерін айқындай түседі, өйткені адамға ашықтық тән, белгілі бір объектіге бағыт алу өзі туралы мәселені талдап қарауға ықпал етеді, ол болса, құндылықтар, мән-маңыз және түсініктік тудыратын тәсіл ретінде қойылым ойындарының кеңістігі туралы қандай да бір түсінік береді, өзінің ішкі бейімділіктері мен шығармашылық қабілеттерін аша отырып, қойылым ойындарына қатысу арқылы сюжетке қарым-қатынасымен өзінің жеке позициясын дамытуға көмектеседі.

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор В.И.Петрушин қабілетке қатысты мынадай анықтама береді: «Қабілеттілік дегенде адамға қажет білімді, білікті, дағдыны және оларды тәжірибеде қолдануға көмектесетін оның психологиялық ерекшеліктері түсіндіріледі» [4, с. 227]. Адам дайын қабілеттермен тумайды, әркімнің бейімі әртүрлі. Қабілетті дамыту үшін түрлі қызметте: биде, ән айтуда немесе жеке тұлғаны шығармашылық іске асырудың басқа түрлерінде өзін көрсетуге мүмкіндік беру қажет.

Осылайша, жоғары оқу орындарында мюзикл оқытындардың өзін-өзі дамыту

мүмкіндіктері олардың шығармашылық және көркемдік қабілеттерін ашуға, дамытуға бағытталған әдістемелерге, құралдар мен әдістерге негізделген жеке әлеуетпен анықталады.

МЕТОДОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ

Мақаланың материалына мына әдістер өзек болды: аналитикалық – XX ғасырдың екінші жартысы – XXI ғасырдың басындағы мюзиклдің әдебиеті мен би, вокалдық, театрлық компоненттерін талдау, мюзиклдің жаңа экспрессивті құралдары мен би дәстүрлері арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды анықтау; жіктеу әдісі – зерттелетін материалды құрылымдау және жүйелеу; тарихи қайта құру, контент-талдау және ивент-анализ - әдебиетте және музыкалық-театрлық композициялардың ғылыми түсініктемелерінде сипатталған жеке шығармаларды жаңғырту; мюзиклдегі вокал мен бидің ерекше сипаттамаларын зерттеудің жүйелік-құрылымдық әдісі олардың жүйелік заңдылықтарын анықтауға және талдауға мүмкіндік береді; тарихи-генетикалық әдіс – олардың шығу тегін анықтау арқылы ұғымдарды анықтау, сондай-ақ зерттеу құбылыстарының орнын, әдістері мен себептерін талдау; өмірбаяндық - жекелеген персоналдың қоғамдық және көркемдік қызметіндегі маңызды оқиғаларын көрсету; өнертану – мюзиклдегі музыкалық-хореографиялық тілді талдау.

Зерттеудің қайнар көзі/эмпирикалық базасын бүкіл әлемдегі музыкалық театрдың аңызы мен шарықтау шыңына айналған, замандастарының үлкен қызығушылығын тудырған әйгілі шетелдік және отандық мюзиклдер құрайды.

НӘТИЖЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТАЛҚЫЛАУ

«Леджит» («legit») музыкалық театрында ән айту мәнері академиялық (опералық) дыбысқа жақын болуымен сипатталады. Осы вокалдық стильге арналған партиялар негізінен – «Оклахома» (1943, композитор Р. С. Роджерс), «Карусель» (1956, композитор А. Ньюман), «Король және мен» (1951, композитор Р. С. Роджерс), «Вестсайд тарихы» (1957, композитор Л. Бернштейн), «Кандид» (1956, композитор Л. Бернштейн), «Музыка сатушысы» (1957, композитор М. Уилссон), «Менің әділ ханымым» (1956, композитор А. Превин), бірақ кейде қазіргі заманда - «Опера елесі» (1986, композитор э.л. Уэббер), «Суинни Тод» (1979, композитор С. Сондхайм), «Рагтайм» (1998, композитор С. Флаерти) классикалық мюзиклдерде кездеседі. Леджиттегі (legit) әйгілі орындаушылардың қатарына Джули Эндрюс (Ұлыбритания), Альфред Дрейк (АҚШ), Барбара Кук (АҚШ) бар. Қазіргі сахнада бұл техниканы Одра Макдональд (Германия), Ребекка Лукер (АҚШ) ұсынып жүр.

Ресейлік мюзикл сахнасында леджиттің (legit) жарқын өкілдері: Екатерина Гусева, Тамара Котова, Елена Бахтиярова, Наталья Быстрова, Екатерина Лехина, Ирина Самойлова, Елена Чарквиани, Дмитрий Ермак, Иван Ожогин, Евгений Зайцев, Валерия Жигалина, Андрей Школьдыченко, Мерседес чампай, Наталья Громова.

Қазіргі уақытта эстрадалық вокал сабағында студенттерге вокал, музыка теориясы, негізгі музыкалық аспап, хореография, актерлік шеберлік, яғни мюзикл музыкалық қойылымның ажырамас бөлігі болып табылатын көптеген пәндер оқытылады. Дегенмен, мюзикл жанрының негізгі вокалдық әдістерін тереңдетіп оқытуға толық арналмаған, мұндай сабақтар студенттерге мюзикл әртісі үшін қажет вокалдық әдістердің әртүрлі арсеналына ие болуға мүмкіндік берер еді.

Артистің мюзикл жанрындағы жұмысы күрделі десек те, сонымен бірге қызықты келеді. Ол хореография элементтері бар қозғалыста вокалдық шығармаларды орындауды, сондай-ақ тез киінуді талап етеді, оның барысында артист өзгеріп, жаңа басқа нөмірге дайындалуы керек. Музыкалық спектакльдегі артист жақсы музыкалық есте сақтау қабілетін, ішкі есту қабілетін дамыған, ритмді керемет сезінетін, дауысы әрі, хореографиялық дайындығы мен актерлік шеберлігі болуы керек. Мюзикл актері музыкалық ритмге мойынсұнып, спектакль ішінде өмір сүруі тиіс. Дұрыс тыныс алумен қатар (педагог

В.Веннард жүйесі [5]), ол мәнерлілік еркіндігін сақтай отырып, ән айту кезінде дене бұлшықеттерін дұрыс үйлестіруді керек етеді (Ф. М. Александр – «Alexander - Technique» [6]).

Осылайша, мюзикл артисін даярлау орындаушының вокалдық дағдыларын дамытуды ғана емес, сонымен қатар дұрыс тыныс алу техникасына негізделген заманауи мюзиклдерде қолданылатын негізгі әдістерді де қамтиды. Сонымен қатар, оқыту дауыс және дене қимыл үйлестігін қамтиды. Дайындықтың маңызды компоненттері - актерлік шеберлік пен режиссура болып табылады. Оқытудың барлық осы элементтері бір-бірімен етене тығыз байланысты.

Вокалдық қабілеттер кез келген жас кезеңінде дамиды, мұндағы негізгі шарт - жаттығудың жүйелілігі. Айта кету керек, әншілікті дамыту дұрыс ән айту негізінде тиімді болуы мүмкін, оның барысында дұрыс ән айту дағдылары да қалыптасуы тиіс.

Қазіргі уақытта мюзикл заманауи және өте танымал жанр. Орта арнаулы және жоғары оқу орындарындағы академиялық ән айту немесе музыкалық өнер «Вокал өнері» мамандығының көптеген студенттері мюзикл жанрда өнер көрсетуді армандайды. Жанрдың бұл түрінде қолданылатын көптеген вокалдық техниканы меңгерген вокалист басқа үміткерлер арасында ең бәсекеге қабілетті болып табылады.

Эстрадалық вокал сыныбында мюзикл жанрының негізгі вокалдық әдістерін оқыту тұрғысынан, тікелей оқытудан бұрын студенттің дауысының жас ерекшеліктерін бағалау қажет. Атап айтқанда, біріншіден, техниканы 16 жастан ерте бастау керек, студент мутациялық кезеңде болмауы керек, екіншіден, студенттің негізгі вокалдық дайындығы болуы керек - кем дегенде 3 жыл (тыныс алу, дыбыс шығару, резонанс негіздері), үшіншіден, техниканы игеруді сөйлеу күйінде ән айтудан бастау қажет, соңғы әдіс – бэлтинг болуы керек.

Дауыстың мутация кезеңінен сәтті шыққан кезінде және белгілі бір тондардың басым болуы бойынша дауыстар сопрано, меццо – сопрано, қыздарда альт және тенор, ерлерде - баритон, бас боп бөлінеді. Диапазон: сопрано-бірінші октавадан ла екінші октаваға дейін; меццо-сопрано-бірінші октавадан фа екінші октаваға дейін; альт — соль кіші октавадан екінші ми октаваға дейін; тенор- ми кіші октавадан си бірінші октаваға дейін, баритон - ля үлкен октавадан фа бірінші октаваға дейін, бас – ми үлкен октавадан до ре бірінші октаваға дейін.

Алайда, адамда қай кезеңде болса да, вокалдық қабілеттерді дамытудың маңызды аспектілерінің бірі – есту (әнді түсіну). Вокалды оқытудың басында дауыстың табиғи диапазонын анықтап, оны нығайтуға тырысу керек, сонда оқушы мәнерлі дауысты еркін меңгере алады.

Вокалдық орындаудың мәнерлілігі вокалдық мәдениеттің белгісі болып табылады. Онда белгілі бір көркемдік бейнені орындау және беру арқылы адамның басқаларға субъективті қатынасы көрінеді. Мәнерлілік адам осы шығармада не туралы айтылғанын түсіну нәтижесінде орындалатын дүниге деген көзқарасын көрсеткен кезде ғана пайда болады.

Мюзикл қойылымының барлық кезеңдерінде студенттер мен оқытушылардың бірлескен өнімді қызметі жүргізілетіні сөзсіз. Оқытушылар тарапынан бұл болса, міндеттерді қою, бағыт-бағдар беру, үйлестіру және қызметті бақылау және бұл процесте студенттердің бастамасына кедергі етпеу де маңызды. Студенттер тарапынан бірлескен жұмыс белсенділік, ынта-жігер, бастамашылдық, дербестік, жауапкершілік, жоғары нәтижеге қол жеткізуге бағытталуы тиіс.

Қазіргі уақытта мюзиклдерді орындаудың ең танымал әдістері - бэлтинг ("belting"), леджит ("legit"), сөйлеу позициясында ән айту ("speech level singing"). Бұл әдістердің әрқайсысы заманауи қойылымдарда музыкалық материалдың сипатына байланысты қолданылады, мұнда артықшылық ашық дыбысқа –бэлтингке ("belting"), немесе барлық диапазонның біркелкі дыбысына - сөйлеу позициясында ән айтуға ("speech level singing"), немесе класикалық мәнерге - леджитке ("legit") беріледі.

Мюзикл артисін кәсіби даярлаудың маңызды аспектісі – осы жанрдың басты белгісі болып табылатын бэлтинг тәсілі болып табылатын ерекше вокалдық техниканы оқыту. Көптеген қойылымдардың аудиоматериалдарын тыңдау кезінде әйел дауысының ерекшелігін байқамау қиын, олар жоғары тесситурада болатын жарқын, «фанфар» түріндегі және қарқынды кеуде дауысында көрініс табады.

Бродвей музыкалық театрында бэлтингтің кең таралуына тек техникалық немесе тарихи сипаттағы алғышарттар ғана емес, сонымен қатар сән үрдістері де өз үлесін қосқанын атап өткен жөн. Өйткені, бұл ән айту тәсілі американдық әнші Этель Мерманның (1908-1984) арқасында ерекше даңққа ие болды, өйткені оның бэлтинг дыбыстауға туғаннан қабілетті болды. Этель Мерман - "музыкалық комедияның бірінші ханым екені сөзсіз" бэлтингтің мюзикл сахнасында да, эстрадада да таралуында зор рөл атқарды, ол уақытта залдардың да көптеген акустикалық мәселелері шешіліп, әртістердің дыбысты үдемелеу қажеттілігі туындамады.

"Бэлтинг" терминінің шығу тегін (немесе басқаша "бэлт" (ағылш. belting немесе belt) - американдық мамандар толық зерттемеді. Belt сөзінің ағылшын тілінен аудармасы бар - "белбеу", "таңғыш" немесе "корсет". Пенсильвания штатындағы дауыс және дауыстық педагогика профессоры, сонымен қатар үлкен вокалдық студияны басқарған Дж. Руссель [7], ән айту кезінде іш бұлшықеттері белсенді қолданылатындықтан, бұл әдіс осылай аталды деп санайды. Бэлтингті негізінен әйелдер пайдаланады. К. Вейр [8]: «ер адамдар балтингті қолдана отырып ән айта алады, бірақ көбінде олардың «қалыпты» дауыстары қажетті нәтижеге жету үшін жеткілікті күшке ие» деп бұл фактіні растайды.

Американдық әдебиетте кездесетін «бэлтинг» терминінің мағынасына мамандардың екі көзқарасы бар. Бірінші көзқарасқа бэлтингтің акустикалық сипаттамаларына негізделген анықтамалар жатады. Ол жоғары ноталарда жарқын, дауысты, жоғары ноталарда алға бағытталған дауыста ән айтумен сипатталады. Екінші көзқарасқа орындаудың техникалық құрамдас бөлігінен, яғни қолданылатын регистрден, дыбыс шығарудың физиологиялық ерекшеліктерінен туындайтын анықтамалар жатады.

Вокалдық педагогика мен орындаушылыққа арналған мамандандырылған басылымдар мен электронды ресурстардағы басылымдарды талдай отырып, техникалық тұрғыдан бэлтинг дегеннің не екендігі туралы, тіпті, сарапшылардың да анықтамаға бірыңғай көзқарасы қалыптаспаған деп қорытынды жасауға болады.

Практикалық тұрғыдан алғанда, бэлтинг («belting») иллюзияның бір түрін ұсынады, өйткені ол тек акустикалық және перцептивті сипаттамаларға ие. Бірыңғай бэлтинг техникасы ("belting") жоқ, өйткені әр түрлі ағымдарды жалғастыра отырып (немесе әр түрлі ағымдардың өкілдері тәрбиелеген), актерлер әртүрлі әдістерді қолданып, өзіне тән «бэлт» дыбысына қол жеткізеді. Біреу шынымен екінші октаваға дейін кеуде дауысын «созады» (немесе американдық педагогтар жиі айтатындай «итереді»). Біреу мүмкіндігінше кеуде регистрін пайдаланып, аралас дыбысты қолданады. Бұл жағдайда жалпы бөлгіш - бұл тек дыбыс. Жоғарыда қарастырылған екі жолмен бэлтке тән дыбысқа қол жеткізуге болады.

Сондықтан бэлтингті ("белтинг") зерттеу келесі аспектілерге байланысты:

1. Оқыту әдістерінің қайсысы дұрыс және жарақат алуда қауіпсіз?
2. Осы оқыту әдістерінің қайсысы эстетикалық, икемді, ашық түсті дыбысқа жеткізеді? Дұрыс және қауіпсіз әдіс - бұл дауыстың табиғи сипатына көбірек сүйенетін әдіс. Бұл тұрғыда "mixvoice" көмегімен сөйлеу позициясында ән айту, әрине, әлдеқайда қолайлы болып табылады.

Сонымен, бэлтинг - бұл өте күшті, жоғары қарқынды дыбыс шығаруға, әсіресе жоғарғы регистрде мүмкіндік беретін заманауи вокал техникасы. Бэлтингті госпел, джаз, фольклорлық, поп және рок, тіпті музыкалық театрмен немесе мюзиклмен байланысты болса да (оны жиі «Belting of Broadway» деп атайтыны бекер емес) барлық заманауи ән стильдерінде кездестіруге болады, өйткенді үнемі шығармашылық өсу мен дамудағы мюзиклдің өзі секілді уақыт өте келе ол соны, жаңа өзгерістерге ұшырайды.

Бүгінгі күні барлық заманауи әнші микрофонмен өнер көрсетіп, бэлтингті пайдалану

қажеттілігі кеміген болуы мүмкін, бірақ ол тек сақталып қана қоймай, танымалдылықтың ажырамас символына айналды. Мұндай дыбыстық сапа бұқараға ұнайды. Оны белгілі бір дәрежеде жұлдызды әншіден күтеді, себебі ол қазіргі поп музыкадағы Уитни Хьюстон, Селин Дион, Кристина Агилера, Деми Ловато сынды ұлы дауыстардың символы болып табылады.

Орындаудың келесі тәсілі:

Сөйлеу позициясында ән айту («speech level singing»). Сөйлеу позициясында ән айту («speech level singing») - микрофонды ойлап табумен бірге пайда болған революциялық ән айту техникасы. Бұл техниканы американдық вокал мұғалімі Сет Риггс (АҚШ) жасаған деп санайды [9].

Оның мәні - дауыстық аппаратты дұрыс қолданған кезде вокалистің көмейі босаңсып, дауыс түйіндері ең төменгі ноталардан ең жоғары ноталарға дейін жанасады. Вокалистер үшін күрделі "көпірлерден" құтылу дауыстағы тондарды жоғары жиіліктен төмен жиілікті дыбысқа дейін және керісінше басқаратын арнайы жаттығулар сериясы арқылы жүзеге асырылады. Оның шәкірттері: Майкл Джексон («Грамми» американдық жазба академиясының 15 сыйлығының иегері), Мадонна, Рики Мартин, Дженнифер Лопес, Стиви Уандер, Барбара Стрейзанд («Күлкілі қыз» мюзиклінің әншісі және мюзикл актрисасы - 1968, "Хелло, Долли!" - 1969), Тина Тернер, Хулио және Энрике Иглесиас, Шэр.

Диапазонның кеңдігі кез келген вокалист үшін, әсіресе мюзикл вокалисті үшін маңызды. Жаттығулар, бас және кеуде регистрін микстік дыбысқа қосуға мүмкіндік береді («mixvoice»). Сөйлеу позициясында ән айту әдісі («speech level singing») көмей бұлшықеттерін басқаруға үйретеді. Мысалы, егер сіз қолыңызды мойныңызға қойып, есінеуге тырыссаңыз, онда сіз көмейдің төмен түскенін сезінесіз. Негізгі міндет - көмейді жоғары және төмен қозғалыстардан қалай ұстау керектігін білу. Себебі сіз диапазонның төменгі немесе жоғарғысында ән айтуыңызға қарамастан оның позициясы мүлдем бейтарап болуы керек. Көмейдің жоғары ноталарындағы бейтараптық позиция дауыстың кеуде регистрінен күрт (йодлясыз) фальцетті емес дауысқа өтпеуіне мүмкіндік береді, яғни, регистрлер арасындағы бұзушылықтар жоғалады. Микстің бэлтингтен айырмашылығы, дыбыс құлаққа аз жетіп, яғни кеуде мен бас дыбысының үйлесімі естіледі. Өз орындаушылық қызметінде сөйлеу позициясында (speech level singing) - Кристина Агилера, Биенсе, Уитни Хьюстон бэлтинг және ән айту тәсілдерін біріктіретін орындаушылардың мысалдарын келтіруге болады. Микстке жету үшін кеуде және бас резонаторлары өте белсенді және бірдей дәрежеде дамуы керек. Резонаторлардың бір уақытта жұмыс істеуі үшін «ГХЫН» деп аталатын жаттығу бар. Ол [г], [х], [ы] дыбыстарын (кеуде қуысы жұмыс істейді) және [н] дыбысын (бас қуысы жұмыс істейді) реттілікпен айтудан тұрады.

Микстік дыбыста дауыс шаршамайды, өйткені оған көмейдің қозғалмауы, бас пен кеуде қуысының резонаторларының белсенді жұмысы және іштің тыныс алу түрі арқылы қол жеткізіледі. Бірінші қадам-көмейді үйлестіруді дамыту, яғни оның орналасуын бақылау. Көмейді арнайы жаттығуларды орындау арқылы басқаруға үйренуге болады, оның көмегімен студент көмейдің бейтарап позициясын алады, оны осы жаттығуларды дұрыс орындау кезінде пайда болатын белгілі бір физикалық сезімдерден есте сақтау керек. Бұл жаттығуларды меццопиано - меццофорт динамикасында орындау керек.

Жаттығудың бастапқы кезеңінде жақтың астында, мойында, ауыздың артқы жағында және жұмсақ таңдайда орналасқан бұлшық еттердің кернеуі сезілуі мүмкін. Тіл мен жақтың орналасуын өзгерту, жұмсақ таңдайды көтеру, тамақтың көлемін ұлғайту немесе сөздердің айтылуын өзгерту сияқты әдістермен туындаған шиеленістермен күресуге болмайды. Бұл басқа «кедергілерге» әкеледі. Жаттығуларға арналған нұсқауларды орындау керек, сонда ғана студент көмейдің орналасуын бақылауды үйренеді, содан кейін бұлшықет жүйесі сөйлеу күйінде ыңғайлы жұмыс істейді, бұлшықет «қысқыштары» жоғалады. Форте мен фортиссимо динамикасында ән айту көмейді бақылау дағдысын алғаннан кейін ғана қажет. Сабактардан кейін байланыстар тербеліс процесі кезінде ауаның көбірек мөлшерін автоматты түрде ұстап, қажетті динамикалық диапазонды қамтамасыз етеді.

Дыбыстық шабуыл - ән айту кезінде дауысқа кіріспе әдісі. Қатты шабуыл кезінде әнші барынша жинақталып, күшті түрде ән айтады. Жұмсақ шабуыл кезінде - босаңсыған, жұмсақ, нәзік, кейде тіпті босаңсыған (Риггс үнемі дауысты "жылап босаңсуды" талап етеді) оның барлық дерлік вокалдық жаттығулары жұмсақ шабуылда жұмыс істеуге арналған. Риггс техникасындағы жаттығулардың өзі классикалық екенін байқау қиын емес. Жұмсақ шабуыл тырысуды болдырмайды, дауыс беруді жеңілдетеді, дауыс тембрін жақсартады, диапазондағы дауысты арттырады, дауысты шамадан тыс жұмыс істеуден қорғайды.

Өткен ғасырдық академиялық әншілері Э.Карузо (1873 -1921, Италия), С. Лемешев (1901-1977, Ресей), И. Козловский (1900-1993, Ресей), М. Каллас (1923 – 1977, Греция – АҚШ), М. Кабалье (1933, Испания), Дж. Сазерленд (1926 – 2010, Австралия) дауысқа кіріспенің бұл әдісін кеңінен қолданған.

– Леджит ("legit") - мюзиклдерді орындаудың негізгі әдістерінің бірі. Шетелдік музыкалық театрда мюзикл немесе мюзиклден нақты нөмір жазылған стильге байланысты әр түрлі ән айту тәсілдерін қолданады. Үш негізгі мәнер үшеу - белтинг ("белтинг"), сөйлеу позициясында ән айту ("speech level singing") және леджит ("legit").

Леджит ("legit") американдық мюзиклдің 1943-1965 жылдардағы - "Алтын дәуірінде" пайда болды, сол кезде партиялардың көпшілігі "жартылай академиялық" мәнерде жазылды. Леджит ("legit") мәнері үшін жазылған партияларды орындаумен танымал болған Бродвей жұлдыздарының тұтас қатары бар: Джон Рейтт (АҚШ), Альфред Дрейк (1914 -1992, АҚШ), Барбара Кук (1927 -2017, АҚШ), Джули Эндрюс (Ұлыбритания), Джуди Кей (АҚШ). Леджиттің ("legit") заманауи орындаушылары - Одра Макдональд (Германия), Кристин Ченовет (АҚШ), Лаура Бенанти (АҚШ), Келли О ' Хара (АҚШ), Сьерра Боггесс (АҚШ), Брайан Стокс Митчелл (АҚШ), Майкл Сервис (АҚШ), Джулиан Овенден (Ұлыбритания) және тағы басқалар.

Бұл артисттердің барлығы әртүрлі дәрежеде "академиялық емес" вокалдық мәнерге ие. Мюзикл артисі үшін бұл үлкен кәсіби плюс, өйткені сіз вокалдық техниканы қаншалықты көп меңгерсеңіз, қоюшылар мен көрермендер үшін соғұрлым қызықты әрі бәсекеге қабілетті боласыз [10].

Леджит (ағылш. legit) мюзикл орындаушыларының қабылдауы ретінде американдық опера әншілері қырық жасында мюзикл жанрына бет бұра бастаған кезде классикалық ән мектебінің әсерінен пайда болды. Бұл термин ағылшын тіліндегі "legitimate" сөзінен шыққан, ол "заңды", "дұрыс" дегенді білдіреді және вокал өнерінде "дұрыс ән айту" дегенді ұғындырады, өйткені тыныс алу, дыбыс шығару және дыбыс түзу негіздеріне қатысты ережелер, леджит ("legit") классикалық ән айту әдісінен көшірілген. Алайда егер леджитті классикалық дыбыспен салыстыратын болсақ, леджитті оның ерекше модификациясы екенін түсінуге болады. Ол ашық бояумен, «жақын» дыбыспен, бас резонаторды (масканы), жоғарғы дөңгелек ноталарды, вибраторны, ән айтудағы дикцияның жоғары айқындылығымен ерекшеленеді, бұл оны опереттамен байланыстырады.

Американдық мюзиклде леджит ("legit") жай ғана пайда болған жоқ, оның пайда болуына АҚШ-тағы опереттаның ерекше танымалдығы әсер етті. 19 ғасырдың аяғында американдық көрермендерге классикалық опера әншілерінің бұл жанрда жұлдыздары болғаны ұнады.

Бүкіл елде Ф Легардың шығармалары қойылды (1870 – 1948, Австрия – Венгрия) – ең танымал: "Көңілді жесір" ("Die lustige Witwe", Виктор Леон мен Лео Стейннің либреттосы, 1905), "Люксембург Графы" ("Der Graf von Luxemburg", Альфред Вильнер, Роберт Боданцки, Лео Стейн, 1909); ж. Оффенбах (1818 – 1880, Франция) - ең танымал опереттердің бірі: "тозақтағы Орфей" ("Orphee aux Enfers", Эктор Кремье және Людовик Галеви, 1874) және басқа да еуропалық авторлар, либретист в. Гилберттің шығармашылық тандемінің күлкілі опералары (барлығы 14) ерекше жетістікке жетті (1836 – 1911,) және композитор А. Салливан (1842-1900, Ұлыбритания).

Осы авторлардың түгелінің дерлік шығармашылығы Р.Роджерстің (1902 – 1979), Л. Бернштейннің (1918 – 1990), Ф. Лоессердің (1910-1969) заманауи американдық мюзиклінің

негізін қалаған композиторларға ықпал жасағаны сөзсіз. Бұл композиторлардың барлығы дерлік академиялық мектептегі орындаушылар үшін басты кейіпкерлердің партияларын жасап шығарды. Өйткені бұл кейіпкерлердің даралығының әртүрлі қырларын жарқын жеткізген классикалық дыбыс еді. Көбінесе операға қарағанда мюзиклдердегі тесситура әйелдердің дауыстары үшін төмен, ал ерлер үшін жоғары болды. Мюзикл артисі үшін фах (диапазон) вокалдағы негізгі мәселе емес, сонымен қатар дауыс түрі туралы да мәселе емес, дегенмен операны орындаушылар үшін бұл аспектілер маңызды-ақ.

Леджит ("legit") мюзиклге опереттадан ауысты, бір ғана белгісі, опера мен опереттаға қарағанда мюзиклде дыбыс әлдеқайда жақын әрі жарқын десе болады. Мюзиклді орындау үшін ашық (бірақ тым ашық емес), сіздің тембрлі сөйлеу дауысыңызға жақын, жақсы бағытталған дыбыс қажет, ол, өйткені көбінесе актер сөйлеуден термелеп сөйлеуге немесе бірден ән айтуға ауысуы қажет, ал бұл ауысу мүмкіндігінше үйлесімді болуы керек. Вибрато міндетті болып табылады, бірақ кейде стилистикалық әдіс ретінде тікелей дыбысты қолдануға болады. Мюзиклдерде вокалды көркемдеулер қолданылмайды. Мюзикл артисінің дикциясы сөйлеудегідей мінсіз және табиғи болғаны жөн, яғни айқын әрі нақты дауысты және дауыссыз дыбыстар болып үйлесуі керек. Классикалық және қазіргі мюзиклдерде классикалық стильдің әсері болатын өз партитурасында, шамадан тыс еркіндік құпталмайды: композитор жазғанның бәрі дәл нотада жазылғандай орындалуы керек. Ырғақпен ән айта білу өте маңызды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Зерттеу міндеттерін шешу қажеттілігі бізді осы ізденісте қолданылатын негізгі ұғымдарды дәйекті түрде ашуға, педагогтар мен зерттеушілердің төл еңбегіміздің негізгі мәселелері бойынша жетекші идеялар мен нақты пікірлерінің негізін қалыптастыруға міндеттеді.

Бұдан басқа, эстрадалық вокал сыныбында, мюзиклдің вокалдық техникасы саласында қолдануға болатын көптеген педагогикалық инновациялардың тиімділігін жан-жақты бағалау мәселесі де өзекті болып тұр. Мюзикл артистері қолданатын вокалдық әдістер вокалдық қабілеттерді эстрадалық вокал сыныбында дамыту үшін пайдалы болуы әбден мүмкін.

Осылайша, мюзиклдердегі вокалдық техниканың ерекшеліктері - "belting" ("belting"), "legit" ("legit"), сөйлеу позициясында ән айту ("speech level singing") дейміз. Бұл әдістердің әрқайсысы тұтас жүйені құрайды, оны зерттеу білім алушы вокалистер үшін басты міндетке айналуы тиіс. Олар қаншалықты көп техниканы игерсе, алдағы уақытта олар мюзикл режиссерлерінің алдында сұранысқа ие әрі бәсекеге қабілетті болады. Әр түрлі вокалдық техниканы игеру орындаушының алдында шығармашылығы үшін жаңа мүмкіндіктерді ашады және оған өзінің көркемдік турасындағы ұстанымын мюзиклге толығымен енгізуге мүмкіндік береді.

Дауыстың жасы мен физиологиялық ерекшеліктерін байқай отырып, эстрадалық вокал сыныбында вокалдық техниканы оқытудың ерекшеліктерін ескеру қажет. Баса назарды дауыстың мутация кезеңінен тыс болуына, сондай-ақ студенттердің вокалды тыныс алу, резонанс, дыбыс шығаруды қамтитын белгілі бір вокалдық негізге ие болуына аудару керек.

Сондай-ақ, бұл зерттеу мәселенің толықтай сипаттамасын талап етпейтінін ескерген жөн. Зерттеу барысында вокалды, хореографияны, актерлік шеберлікті және музыкалық-теориялық өнерді оқытудың негізі ретінде аңызға айналған мюзикл жанрын одан әрі зерттеуді қажет ететін соны әрі тың мәселелер пайда болғанын айтып өтуіміз қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1 Смирнов М.А. Эмоциональный мир музыки. – Москва: Просвещение, 1990. – 101 с.
- 2 Монд О. Л. Новый подход к обучению пению детей и подростков в школах мюзикла // Молодой учёный. – 2010. – № 3 (14). – С. 284–290.

- 3 Алиев Ю. Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта. – Москва: Владос, 2000. – 334.
- 4 Петрушин В. И. Музыкальная психология. М.: Владос, 1997. 400 с.
- 5 Веннард, У. Вокал: механизм и техника / У. Веннард. – University Microfilms, 2007. – 257с.
- 6 Александр, Ф.М. The Use of the Self: Its Conscious Direction in Relation to Diagnosis, Functioning and the Control of Reaction, Methuen / Ф.М. Александр. – Orion Publishing, 2001. – 298 с.
- 7 Руссел, Дж. Estill Voice Training. / Дж. Руссел, Р. Кохн. – VSD 2013 - 250с.
- 8 Вейр, К. Основы вокальной педагогики: основы и процесс пения / К. Вейр. – McGraw-Hill Education. 2006. – 350с.
- 9 Риггс, С. Как стать звездой: техника пения в речевой позиции / С.Риггс; сост. Guitar College. – М: Guitar College, 2005. – 104 с.
- 10 Андрущенко, Е.А. Мюзиклы Э. Ллойда-Уэббера конца 1960- 1980-х годов / Е.А. Андрущенко. – Ростов н/Д.: РГК, 2007. – 242 с.

Роль мюзикла в развитии творческих способностей студентов

Ж.С. Ахметова

*Казахская национальная академия искусств имени Т. Жургенова
Алматы, Казахстан. sveta_akhmetova@list.ru ORCID ID: 0009-0004-6370-1960*

В современном образовательном контексте все большее внимание уделяется развитию творческих способностей студентов. Творчество играет важную роль не только в процессе самовыражения, но и в формировании личности, адаптации к изменяющимся условиям и достижении успеха в различных сферах жизни.

Цель настоящей работы - проанализировать роль мюзикла в процессе развития творческих способностей студентов, выявить его психологические и педагогические аспекты, а также оценить его влияние на личностное и профессиональное становление обучающихся.

Особое внимание обращено на истоки возникновения мюзикла, актуальность в современных мюзиклах, особенности преподавания, а также технические требования, которыми необходимо овладеть на уроках эстрадного вокала. В процессе изучения жанра мюзикла рассмотрены три основные техники исполнения – бэлтинг («belting»), пение в речевой позиции («speech level singing») и леджит («legit»).

В соответствии с актуальностью, объектом, целью исследования поставлены следующие задачи: изучить историю становления и развития жанра мюзикла; выявить специфику вокальной подготовки в классе эстрадного вокала; проанализировать понятия: бэлтинг, пение в речевой позиции, леджит, опираясь на современную педагогическую литературу.

Результаты исследования позволяют предположить, что интеграция мюзикла в образовательные практики может стать значимым дополнением к методам обучения и развития способностей студентов. Это обусловлено выявленным положительным влиянием мюзикла на развитие творческих способностей, коммуникативных умений, а также самодисциплины и уверенности в себе.

***Ключевые слова:** мюзикл, творческие способности, вокальная педагогика, студенты, самореализация, обучение, музыкальное исполнительство, итоговый этап.*

The role of the musical in developing students' creative abilities

Akhmetova S. Zh.

*Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov
Almaty, Kazakhstan. sveta_akhmetova@list.ru ORCID ID: 0009-0004-6370-1960*

In the modern educational context, increasing attention is paid to the development of students' creative abilities. Creativity plays an important role not only in the process of self-expression, but also in the formation of personality, adaptation to changing conditions and achieving success in various spheres of life. In the process of studying the musical genre, three main performance techniques are considered – belting ("belting"), singing in a speech position ("speech level singing") and legit ("legit").

In accordance with the relevance, object, and purpose of the study, the following tasks are set: to study the history of the formation and development of the musical genre; to identify the specifics of vocal training in the pop vocal class; to analyze the concepts: belting, singing in a speech position, and legit, based on modern pedagogical literature.

The results of the study suggest that the integration of the musical into educational practices can be a significant addition to the methods of teaching and developing students' abilities. This is due to the revealed positive influence of the musical on the development of creative abilities, communication skills, as well as self-discipline and self-confidence.

Keywords: musical, creativity, vocal pedagogy, students, self-realization, learning, musical performance, the final stage.

REFERENCES:

- 1 Smirnov M.A. Emosionalny mir muzyki. – Moskva: Prosveshchenie, 1990. – 101 s.
- 2 Mond O. L. Novyy podhod k obycheniyu peniy detei i podrostkov v shkolah muzikla // Molodoi ychenyi. – 2010. – № 3 (14). – S. 284-290.
- 3 Aliev Iy. B. Nastolnaya kniga shkolnogo uchitel'a-muzykanta. – Moskva: Vlado, 2000. – 334.
- 4 Petryshin V. I. Muzykalnaya psihologiya. M.: Vlado, 1997. 400 s.
- 5 Vennard, Y. Vokal: mekhanizm i tekhnika / Y. Vennard. - Yniversitetniy Mikrofilmderi, 2007. – 257s.
- 6 Aleksandr, F.M. Ózin-ózi Paıdalaný: Onyń Diagnostikaǵa, Jumys Isteýge jáne Reaksiyany Baqylaýǵa Qatysty Sanaly Baǵyty, Metýen / F.M. Aleksandr. - Orion Baspasy, 2001. – 298 s.
- 7 Rýssel, Dj. Estill Daýystyq Oqytý. / Dj. Rýssel, R. Kohn. – VSD 2013 - 250 s.
- 8 Veir, K. Osnovy vokalnoi pedagogiki: osnovy i proses penia / K. Veir. - Makgroý-Hilldegi Bilim. 2006. – 350s.
- 9 Riggs, S. Kak stat zvezdoi: tekhnika penia v rechevoi pozitsii / S.Riggs; sost. Gıtara Koleji. – M.: Gıtara Koleji, 2005. – 104 s.
- 10 Andryshenko, E.A. Múzikly E. Lloida-Yebbera konsa 1960 - 1980-h godov / E.A. Andryshenko. – Rostov n/D.: RGK, 2007. – 242 s.

FTAMP 14.35.09

DOI: <https://doi.org/10.59102/pedagogical/2025/iss3pp66-73>

Халел Агнур

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

ТҮРІК ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ДИСКУРСЫНДА КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ДАМУ АРНАУЫ

Қазіргі қарқынды дамып келе жатқан геосаяси ортада шет тілдерінде дипломатиялық дискурсты меңгеру мүмкіндігі халықаралық қатынастар саласындағы мамандар үшін таптырмас шеберлікке айналды. Түркияның жаһандық саяси және экономикалық процестердегі рөлінің өсуі түрік тілінде дипломатиялық байланысты игеруге деген қызығушылықтың артуына алып келді. Бұл зерттеу түрік тілді дипломатиялық